

T.A.Ç

**TÜRKİYE ANIT ÇEVRE
TURİZM DEĞERLERİNİ
KORUMA VAKFI YAYINI**

CİLT: 2 SAYI: 7 ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

KDV Dahil 2000 TL.

KASIM 1987

Adana Belediyesi, projeleri T.A.Ç. Vakfı'na hazırlanan Seyhan caddesi üzerindeki tarihi sıra evleri restore ettirmek üzere gerekli işlemlere başlamış bulunmaktadır. 18. Yüzyılın ilginç örneklerini oluşturan bu sıra evler restore edildikten sonra çeşitli kültürel etkinliklere tahsis edilecektir.

Mimar Sinan'ın Az Tanınan Bir Eseri: Ayakapı Hamamı

Dr. Tanju CANTAY

Haliç surlarında, Ayakapı ile Fenerkapısı arasına açılan Yenikapı'nın hemen içine inşa edilen Ayakapı Hamamı, mimarî kuruluşu ile önem taşıyan bir yapıdır. Sultan III. Murad (1574-1595)'ın annesi Nurbânu Valide Sultan (ölümü 1583)'ın 1582 (Hicrî 990) yılında Mimar Sinan'a inşa ettirdiği yapı, Valide Sultan Hamamı, Yenikapı Hamamı, Havuzlu Hamam adları ile de anılmıştır. Günümüze sıcaklık bölümü yıkık olarak gelen yapının, Mimar Sinan'ın ölümünün 400. yılında onarılması ve kitabesinde yazıldığı üzere “şehrin yüzü suyu” olan bir tarihî eser haline getirilmesi uygun olacaktır. Yapının yay kemerli mermer kapısının üzerinde yer alan kitabe, bugün temizlenmeden okunamaz bir durumdadır. Hafız Hüseyin Ayvansarayî kitabeyi *Mecmûa-i tevârih* adlı eserine almıştır¹.

Bihamdillâh bu câ-yî hurrem-âbâd
Hezârân sa'yile buldu çün itmâm
Bu âlf menzile denildi târih
Ki yüzü suyudur şehrin bu hammâm
990 (1582)

Ayakapı Hamamı'nı, Nurbânu Valide Sultan'ın Mimar Sinan'a inşa ettirdiği, İstanbul Kadısı'na ve Mimar Sinan'a yazılan 1582 (Hicrî 29 Safer 990) tarihli hükümle belgelenmekte², hükmün Valide Sultan'ın emîni Çaşnigîr Ahmed Ağa'ya verilme üzere yazılması, durumu kesin olarak açıklamaktadır.

Tuhfet ül-mimarîn, Nurbânu Valide Sultan'ın Mimar Sinan'a inşa ettirdiği dört hamamı yazarken, Üsküdar Valide Sultan Hamamı (Eski Valide Çifte Hamamı), Üsküdar Valide Sultan Çifte Hamamı (çarşı içinde)'ndan sonra “İstanbul'da Yenikapı'da mezbûrenin hamamı” olarak Ayakapı Hamamı'nı vermiş ve Çemberlitaş Valide Sultan Çifte Hamamı ile sıraladığı yapıları bitirmiştir³.

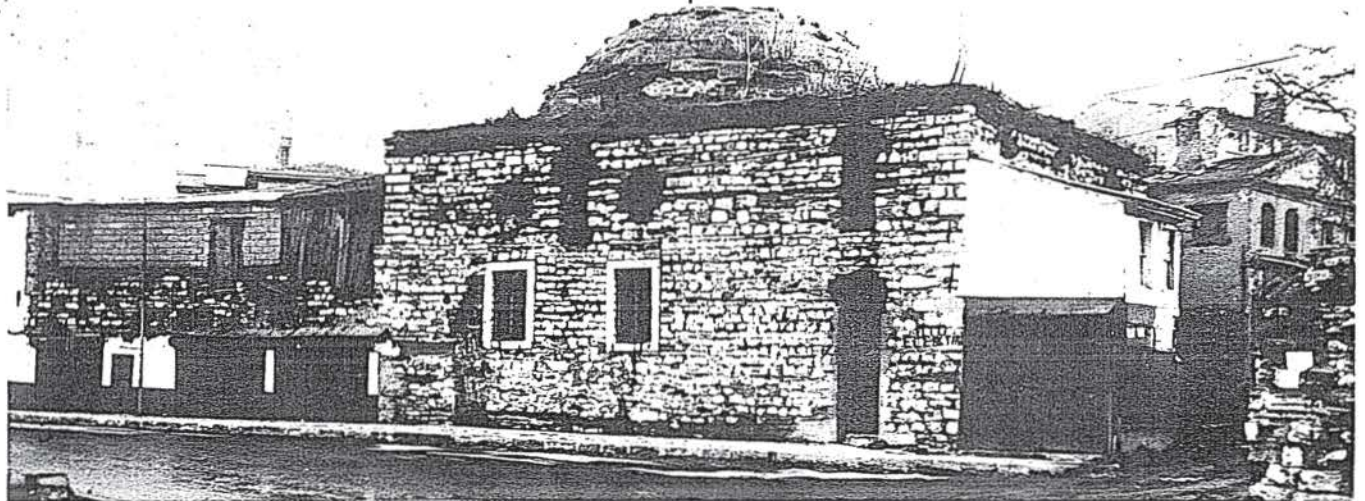
Yapı, Mimar Sinan ile ilgili *Adsız Risâle*'de, “Cibalikapısı yakınında”, *Risâle-i tezkiret ül-ebniye*'de ve *Tezkiret ül-bünyan*'da “Cibalikapısı'nda” “Valide Sultan Hamamı” olarak yer almıştır⁴.

Ayakapı Hamamı'nın az tanınan bir eser olarak günümüze gelmesi, yapının Nurbânu Valide Sultan'ın Mimar Sinan'a inşa ettirdiği bir eser olduğunun son yıllarda anlaşılması⁵ ve daha önce yapılara verilen yanlış adların yarattığı belirsizliğin sonucu olmuştur. Reşad Ekrem Koçu, yapıyı Nurbânu Valide Sultan'ın inşa ettirdiğini, yapının Mimar Sinan'ın eseri olduğunu yazmadan, Ayakapı Hamamı adı ile, yanlış olarak okunan, inşa tarihi yanlış olarak dizilen kitabesi, planı ve 1944 yılına ait iki görünüşü ile 1960 yılında yayınlanmış⁶, daha sonra, bu değerli eser üzerinde durulmaya belki de gerek görülmemiştir, yapının bugünkü durumu da, bu ilgisizliği açıklamaktadır.

İbrahim Hakkı Konyalı, “Fener kapusu” yakınında bulunduğu bilinen Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa Hamamı'nı yanlış olarak, Ayakapı Hamamı olarak tanıtmış⁷, Ekrem Hakkı Ayverdi, yeni yazı ile yayınladığı İstanbul haritasında, *Tuhfet ül-mimarîn*'deki kaydı, Mimar Sinan ile ilgili diğer yazmalarda yer alan kayıtlarla karşılaştırmadan yaptığı açıklamada, Lâleli ile Kumkapı arasındaki Havuzlu Hamamı, yanlış olarak “Nurbânu Hamamı” olarak vermiştir⁸.

Ayakapı Hamamı'nın konumu, Yenikapı'nın açılma tarihini, yapının inşasına bağlamakta, varlığı bildirilen belge de, bu durumu doğrulamaktadır⁹. Yapının kuzey cephesi boyunca uzanan Külhan sokağı, sokağın kuzeyindeki sur ve evler, yıllar önce caddeye katılmış, yapı bugün belirgin bir şekilde Haliç sahil yolu üzerine çıkmıştır.

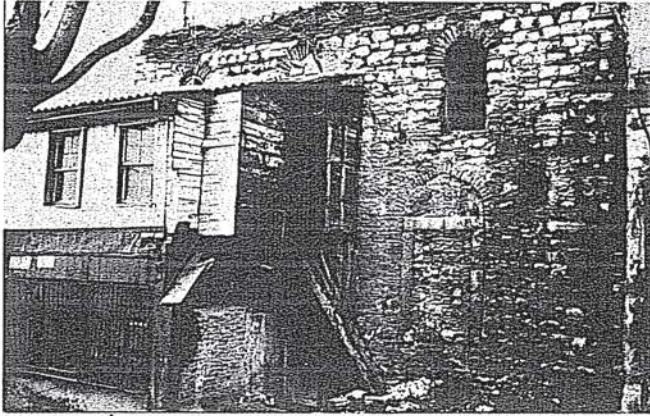
Yapının girişi karşısında, salkımlı bir çardakla gölgeleyen Ayakapı çeşmesi (1585/86 Hicrî 994) bulunmakta¹⁰, güney-batıda, yapıya 60 m. uzaklıkta XIII.-XIV. yüzyıllara ait bir Bizans eseri olan, XVI. yüzyılın ortasında Kaptanıderya Sinan Paşa'nın mescit haline getirdiği Sinan Paşa Mescidi kalıntısı yer almaktadır¹¹. Yapılacak çalışmalar sırasında, Ayakapı Hamamı ile birlikte, toprağa gömülü kalan bu tarihî çeşmenin ve aslı bir Bizans kilise yapısı olan, tuğla süslemeleri ile önem taşıyan mescit kalıntısının da yok

Ayakapı Hamamı

olmaktan kurtarılması gereklidir.

Ayakapı Hamamı bugün kereste satış yeri ve depo olarak kullanılmakta, yapının önüne inşa edilen ahşap evde, dükkanda oto elektrikçisi çalışmakta, üst kat yazıhane olarak kullanılmaktadır. Yay kemerli, kitabeli mermer kapısı ile Miralay Nâzım Bey caddesi (eski Yenikapı caddesi)'ne açılan yapının önü, kuzey-batı köşeye inşa edilen ev ve üst kata çıkışı sağlayan merdivenle kapatılmış, daha sonra yukarıda merdivenin bulunduğu yer helâ haline getirilmiştir. 1944 yılında, bu ahşap yapının altı dükkânlı bir ev olduğu ve eve dükkânın içinden çıktığı bilinmektedir¹².

Cephenin 1987 yılı Aralık ayındaki durumu

Ayakapı Hamamı, batıdan doğuya uzanan, dörtgen bir plan kuruluşu gösterir. Yapının planında batı tarafında, giriş ve soğukluk bölümlerinde görülen paralel olmayan kenarlar durumu, içeride belirsizleşmiş, mekânda mimarî ifadeyi bozmamıştır. Bu durumun yapının kuzeyindeki, günümüze gelmeyen Külhan sokağının ve surun uzanımı ile ilgili olduğu söylenebilir. Sıcaklığın kuzeyine eklenen, helâların yer aldığı dar uzun üçgen de bu görüşü doğrular. Mekânları kereste ile dolu olan ve birkaç ölçü dışında iç ölçüleri alınamayan yapıda, güney cephenin uzunluğu 33.75 m olarak ölçülmektedir.

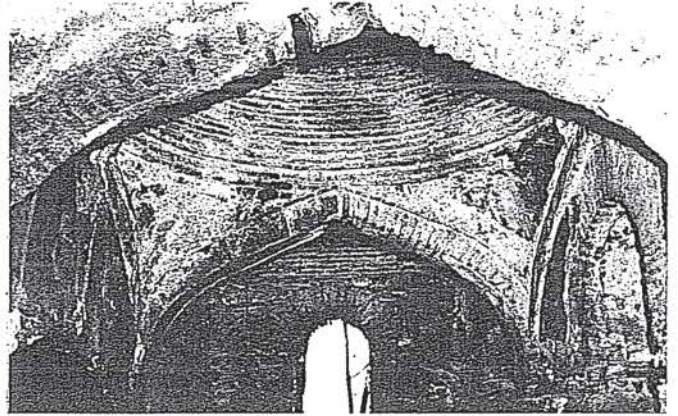
Yapının cepheleri, tuğla hatıllı taşlarla inşa edilmiş, pencere kemerleri, altıgen üst pencereler ve duvarların saçak kesimi tuğla örgülerle yapılmıştır. 1944 ve 1947 yıllarında yapıyı inceleyen Reşad Ekrem Koçu'nun verdiği bilgiler, özellikle sıcaklık bölümünde, günümüze ulaşmayan özellikleri açıklamaktadır. Giriş cephesinde görülen dövme demir askılar, yapının önünde ahşap bir sakıfın bulunduğunu bildirir.

Genişliği 10.25 m olarak ölçülen cephede, yay kemerli, kitabeli mermer kapı ve geniş iki dikdörtgen pencere yer almıştır. Kapının açıldığı giriş bölümü, önemli bir plan elemanı olarak bütüne katılmıştır, ayrıca güneye açılan geniş dikdörtgen bir penceresi vardır. Giriş bölümü, ortada kubbe, yanlarda aynalı tonoz örtülüdür, iki kapı ile soğukluk bölümüne açılır. Soğukluk 9.90 m çaplı yüksek kubbesi ile ferah bir mekân olarak düşünülmüştür. Çok sayıda pencere ve kubbenin tepe açıklığı, soğukluk bölümünün gün ışığından yeterince yararlandığını ortaya koyar. Aydınlık feneri günümüze gelmemiştir. Kubbe pandantiflerinde çömlüklerin kullanıldığı görülür. Reşad Ekrem Koçu, soğukluk bölümü kubbesinin kalemî süslemeli olduğunu yazar¹³.

İlklik ortada kubbe, yanlarda tonoz örtülüdür, güneyde ayrıca kubbeli bir hacim vardır. Helâlara kuzeydeki bir ge-

çitten geçilir. Sıcaklık, dört eyvanlı-köşe mekânlı kuruluşu ile, yapının önemini açıklayan bir mükemmellik gösterir. Köşelerde yer alan halvetler, tromplu kubbe örtülüdür. Sıcaklığın giriş eyvanı, tavanın onsekiz ışıklığı ile, özellikle aydınlatılmıştır. Helâlar, sıcaklığın kuzeyine eklenen dar bir üçgene inşa edilmiştir. İlklikten-helâlara geçişteki enli kemer ve helâları örten tonoz, çok sayıda ışıklıkla gün ışığını içeri almıştır. Yapının külhamı sıcaklığın doğusunda bulunmaktadır.

Ayakapı Hamamı, yapıya girişte yer alan, geniş ve yüksek giriş bölümü ile ayrı bir önem taşır, bu bölüm soğuk-

Giriş bölümü kemerleri

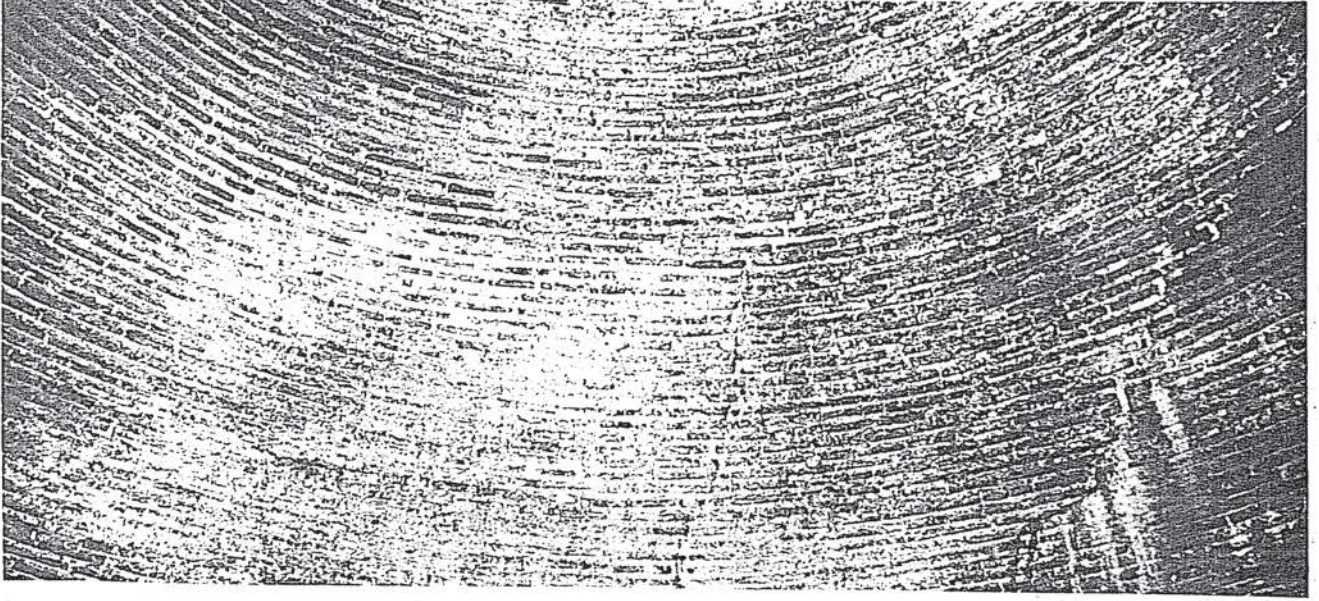
havanın içeri girmesini önlemek için bütüne katılan bir plan elemanı olarak düşünülmüştür.

Ayakapı Hamamı'nın, Türk hamam mimarîsinin özelliklerini tanıtan bir eser olarak değerlendirilmesi, salkım çardaklı çeşmenin güneyinde, ahşap mimarînin şirin bir örneği olacak eski bir Türk kahvesinin kurulması ve tuğla süslemeleri günümüze ulaşan sayılı örneklerden olan Bizans eseri mescit kalıntısının durumunun iyileştirilmesi, bu eserleri kurtaracağı gibi, yeni bir döneme giren tarihî Haliç'i de, bu çevrede geçmişine kavuşturacaktır.

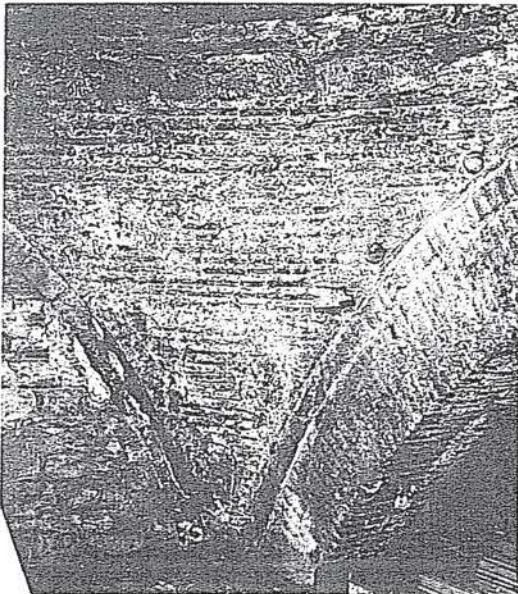
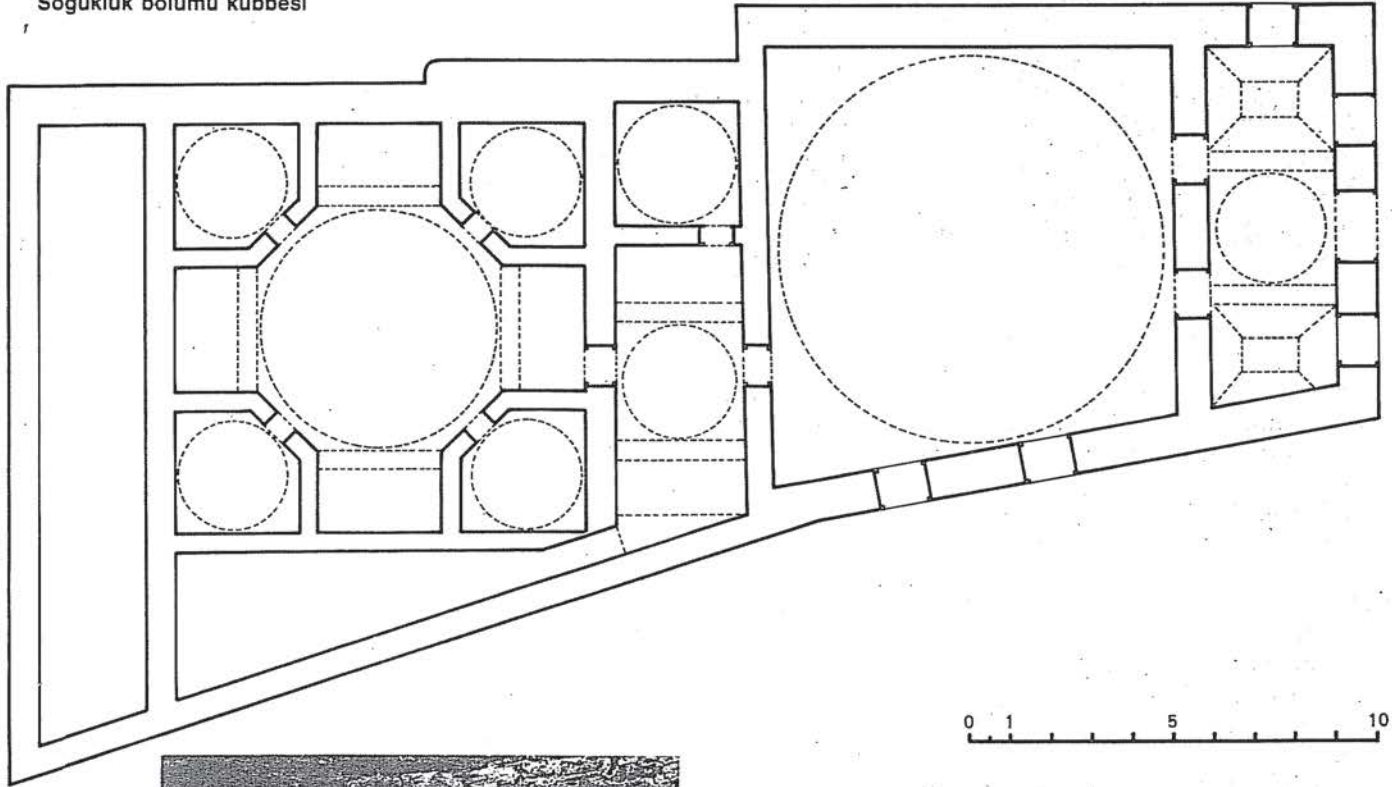
Yapının Valide Hamamı olarak taşıdığı adla anılması da, Nurbânü Valide Sultan'a ve Mimar Sinan'a bağlılığını ortaya koyacaktır.

DİPNOTLAR:

1. Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, Mecmûa-i tevârih, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1565, v. 126a. Fahri Ç. Derin-Vâhid Çabuk yayını, İstanbul, 1985, s. 374.
2. Ahmet Refik (Altınay), Türk mimarları, İstanbul, 1936, s. 110-111.
3. Rıfki Melûl Meriç, Mimar Sinan, Ankara, 1965, s. 45.
4. Rıfki Melûl Meriç, aynı eser, s. 6, 125. Sâî, Tezkiret ül-bünyân, Ahmed Cevdet basımı, İstanbul, 1315, s. 44.
5. Metin Sözen vd., Türk mimarisinin gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, 1975, s. 384. Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s. 400.
6. Reşad Ekrem Koçu, "Ayakapı Hamamı", İstanbul Ansiklopedisi, III. cilt, İstanbul, 1960, s. 1379-1381.
7. İbrahim Hakkı Konyalı, Mimar Koca Sinan, İstanbul, 1948, s. 51.
8. 19. asırda İstanbul haritası, yayınlayan Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul, 1958, s. 18, levha C 3.
9. Ahmet Refik (Altınay), adı geçen eser, s. 110-111.
10. İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul çeşmeleri, I. cilt, İstanbul, 1943, s. 34-36. Reşad Ekrem Koçu, "Ayakapı çeşmesi", adı geçen eser, III. cilt, s. 1379.
11. Wolfgang Müller-Wiener, Bildlexikon zur Topographie Istanbul, Tübingen, 1977, s. 198-199. Semavi Eyice, Son devir Bizans mimarisini, Genişletilmiş ikinci baskı, İstanbul, 1980, s. 52-53.
12. Reşad Ekrem Koçu, "Ayakapı Hamamı", adı geçen eser, III. cilt, s. 1380.
13. Reşad Ekrem Koçu, aynı yer.

Soğukluk bölümü kubbesi

Soğukluk bölümünde güney-batıdaki pandantif